

İSPANYOL İŞGALİNDEN OSMANLI FETHİNE: 16. YÜZYILIN

İLK YARISINDA TRABLUSGARP'TA TÜRK DİRENİŞİ*

From the Spanish Invasion to the Ottoman Conquest: Turkish

Resistance in Tripoli in the First Half of the 16th Century

Abdullah Erdem TAŞ**

Öz

Günümüzde Libya olarak isimlendirilen Trablusgarp, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika eyaletlerinden biri olarak yaklaşık dört asır Türk hâkimiyetinde kalmıştır. Fakat bu dört asırlık hâkimiyet, şimdiye kadar akademik anlamda yeteri kadar ilgi görmemiş ve telif edilen eserlerimizde genel ifadelerle geçiştirilmiştir. Bu açıdan tarihimizde büyük boşluklar, eksiklikler olduğu kabul edilmektedir. Mezkûr eksiklik dolayısıyla Trablusgarp fethi, kaynaklarımızda genel ve özet ifadelerle donanma gönderilip bir iki ay içerisinde neticelenen bir vakıa olarak aktarılmıştır. Aslında fethin arka planında 20-30 yıllık bir mücadele ve işgale karşı direniş bulunmaktadır. Binaenaleyh çalışmada, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki eyaletlerinden ve en son terk ettiği toprak parçası olan Trablusgarp'taki Türk hâkimiyetinin hangi zeminde yükseldiği ve 1551 fethi öncesinde Türklerin mukavemet gücü gösterilmek istenmiştir. Bunun için daha çok İtalyan ve Fransız tarihçilerin eserlerine müracaat edilmiştir. Bu eserlerde, Avrupa devlet arşivlerine, resmî-gayrı resmî raporlara ve dönemi anlatan seyahatnamelere sıkça başvurulmuştur. Diğer taraftan bunlardan temin edilen bilgiler, kendi tarihlerimizle ve Libya tarihleriyle karşılaştırılarak sağlama yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Trablusgarp (Libya), İspanyol İşgali, Malta Şövalyeleri, Türk Direnişi, Osmanlı Fethi.

* Bu makale Abdullah Erdem Taş tarafından 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti: Karamanlılar Dönemi (1711-1835)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Makale Gönderim Tarihi: 03.12.2016- Makale Kabul Tarihi: 27.12.2016

** Arş. Gör. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
e-posta: abduallaherdemas@gmail.com

Abstract

Currently named Libya, Tripoli remained under the Turkish reign for approximately four centuries as one of the North African provinces of the Ottoman State. However, this reign of four centuries has not received sufficient interest in the academic sense so far and it has been mentioned only with general statements in our copyrighted works. It is accepted that there are big gaps and deficits in our history in this respect. As a result of the deficit in question, the conquest of Tripoli has been mentioned as a case that was concluded in a few months by sending a navy with general and summary information in our sources. Actually, there is a struggle of 20-30 years and the resistance against the invasion in the background. Consequently, it was aimed to show in the study the grounds on which the Turkish reign in Tripoli, which is among the provinces of the Ottoman State in North Africa and the last left one, escalated and the strength power of the Turks before the conquest in 1551. The works of Italian and French historians were mainly consulted to this end. Public archives, official-unofficial reports and travel books that accounted for that period were frequently referred to in these works. On the other hand, a crosscheck was made by comparing the information obtained from these works, our own history and the history of Libya.

Keyword: Tripoli (Libya), Spanish Invasion, Knights of Malta, Turkish Resistance, Ottoman Conquest.

Giriş

Osmanlı Devleti ile İspanyolların karşı karşıya gelmelerinde, Endülüs ve Kuzey Afrika'daki İslam geçmişinin bir nevi haçlı saldırısıyla yok edilmek istenmesi önemli bir rol oynar. İber Yarımadasındaki son İslam devletini de yok eden (1492) İspanyollar, Kardinal Ximenes'in teşvikleriyle Portekizlilerle beraber Kuzey Afrika Reconquistasını¹ başlatmıştı. İspanyollar 1497'de Melila'yı, 1505'te Mersa'l-Kebir'i, 1508'de Penon de Velez de la Gomera ile Vahran'ı (Oran), 1510'da Becaye ile Trablusgarp'ı ele geçirdi. Böylelikle Fas kıyılarından neredeyse Mısır'a kadar uzanmış oldular. Portekizliler de "reconquista" döneminde İspanyollarla yaptıkları bir antlaşma dolayısıyla daha çok şimdiki Fas topraklarıyla Atlantik kıyılarını faaliyet alanı olarak seçtiler. Bu faaliyetler 1415'te Sebte'yi almalarıyla başladı. Portekizliler 1458'te Kasru Sağır'i, 1464'te Tanca'yı, 1471'de Asila'yı, 1505'te Agadir'i ve 1513'te Dukalay'ı işgal ederek Batı Afrika ve Batı Afrika kıyılarına kadar gelen İç Afrika ticaret yollarında hâkimiyet kurdular.²

¹ Tekrar ele geçirme, istirdâd. Daha çok 711'den sonra İslam hâkimiyetine giren İber yarımadasının kuzeydeki Hristiyan krallıklar tarafından adım adım geri alınması anlamında kullanılan İspanyolca kavram.

² İspanyolların ve Portekizlilerin Afrika kıyılarındaki bu başarılarının altında yatan iki ana sebep vardır: Birincisi, Afrika Müslümanları arasındaki iktidar mücadelesinin yarattığı kaos ve karmaşa sebebiyle zayıflayan Müslüman

Nasıl ki Müslümanlar Mekke ve Medine'den başlayarak batıya doğru Şam, Filistin, Mısır, Kuzey Afrika ve ardından İber yarımadasını fethedip İslamlaştırdıysa; İspanyollar da kendi birliklerini sağladıktan sonra Endülüs'ten başlayarak Kuzey Afrika hattından doğuya doğru ilerleyerek Müslüman hâkimiyetine son vermek ve dinlerini yayarak Hıristiyan âleminin prestijini kazanmak istiyordu. Bunu dikkate aldığımızda Osmanlıların, Hıristiyan idarecilerin zulmü dolayısıyla işgal altındaki Batı Akdeniz'deki Müslüman topraklarından yükselen yardım çağrılarına mukabele ederek İspanyol taarruzunu daha henüz kaybedilmiş (Endülüs toprakları) mevzilerde göğüslemeye çalıştığını; fakat ancak ikinci mevzi olan Kuzey Afrika'da bunun önüne geçebildiğini söyleyebiliriz. Daha önce Selçuklular –özellikle I. Kılıçaslan (1092-1107) – ve ilk Osmanlılar Anadolu'da Haçlı Seferleri'ni nasıl durdurmuşlarsa aynı şekilde bu sefer de Kuzey Afrika'da Türkler, yine Haçlı istilasının önündeki set olmuşlardır.

Bu dönemde Libya'nın siyasi ve coğrafi yapısı ise genel hatlarıyla şöyleydi: Osmanlı fethinin öncesinde Libya'nın doğusu olan Berka bölgesi, fiili olarak her ne kadar hâkimiyetleri zayıf da olsa Memlûklü (1250-1517) toprağı olarak kabul ediliyordu.³ Fakat asıl hâkimiyet Berka Arapları denen kabilelere aitti.⁴ Libya'nın batısı olan Trablus bölgesi de Tunus merkezli Hafşîlerin (1229-1574) elinde idi. Güneydeki Fizan bölgesi ise Fas taraflarından gelip bölgeye yerleşmiş olan Evlad-ı Muhammed Kabilesi'nden bir hâkimle/sultanla idare ediliyordu.⁵

idareler; ikincisi ise Kuzey Afrika devletlerinin düzensiz ve sayısız belirsiz zayıf askeri yapısı karşısında İspanyol ve Portekizlilerin yeni askeri düzeni ve ateşli silahları kullanmaları. Bkz. Andrew Hess, *Unutulmuş Sınırlar: 16. yy Akdenizinde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, Çev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s.17-37; Chakib Benafri, "Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Moriskoların Cezayire Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987, s.20.

³ Clifford Edmund Bosworth, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi*, Çev. Hande Canlı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s.126; Komisyon (Mustafa Cezar, Midhat Sertoğlu vd.), *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, Şehir Matbaası, İstanbul 1958, C.II, s.748; Ömer Ali b. İsmail, İnhiyâru Hükmi'l-Üsrati'l-Karamanliyye fî Libya, 1795-1835, Mektebetü'l-Fercâni - Trablus, Beyrut 1966, s.18.*

⁴ Berka Arapları sık sık Memlûk yönetimine isyan edip daha doğudaki Mısır topraklarına saldırıyorlardı. Mesela 15.yüzyılda Benî Lebîd ve Benî Muhârip Arapları Berka'dan kalkıp el-Buhayre bölgesine gelmişlerdi. Bölgedeki kargaşayı bastırmak için merkezden gönderilen Üstaddâr Fahreddin, 1416'da önce Buhayre bölgesine gelmiş; buradan Berka'ya kadar giderek isyan eden Arap kabilelerini itaat altına almaya çalışmıştı. Bkz. Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmûdi Devri (1412-1421)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s.125-130

⁵ Fizan; Agadez Sultanlığı, Libya Çölü ve Mısır topraklarıyla çevriliydi. Büyük ölçüde çöl olan bu bölgede hububat kıt olduğu için deve eti tüketiliyordu. Ahalisinin geçimleri ise genellikle taşımacılık ve ticaret idi. Bkz. Hasan ibn Muhammed el-Vezzan ez-Zeyyâti el-Fâsi (Leo Africanus), *The History and Description of Africa and the Notable Things Therein Contained*, 1600'de İngilizceye Çeviren: John Pory, Ed. Robert Brown, 3 cilt, Hakluyt Society, Londra 1896, C.III, s.797.

Osmanlı Devleti'nin bölgeyi tanımaya başlaması, bölgeye giden Türk denizciler sayesinde gerçekleşmişti. Trablusgarp'ın İspanyollar tarafından 1510 yılında işgalinden önce o sularda amcası Kemal Reis ile birlikte bulunmuş olan Piri Reis, *Kitab-ı Bahriyesi*'nde Trablus, Misillâte, Misrata, Berka, Tobruk ve Sellum limanlarının özellikleri ve tarihçelerinden bahsetmişti.⁶ Ayrıca bu eserdeki “*Trablus halkı Kemal Reisle devletlü hünkâra bir kâğüt gönderip bir sancak beğın taleb eylediler*”⁷ şeklindeki kayıttan da anlaşılacağı üzere Trablusgarp'la ilgili ilk talep de yerli ahalden gelmişti.⁸

Mağrib hükümdarlarının Türklerden yardım istemesinin ana sebeplerinden biri de Türklerin dirayeti ve cesaretidir ki Piri Reis, Oruç Reis'in Cezayir ahali tarafından davet edilmesini şöyle dile getirmiştir: “*Mağrib padişahlarının takati yoktur ki gemiler donatıp denizi bekliyeler. Issız memleketler olduğu için şimdi Rum'dan varmış Oruç Reis'i beklediler. Zira ki bir kalede Türk olıcak kâfir gelmeğe heves etmez. Geldiği takdirde çok harç olup vâfir asker gerek kim anlardan kale alalar.*”⁹

1. Trablus'un İspanyollar Tarafından İşgali ve Sicilya Kral Naipliğine Verilmesi

Piri Reis'in verdiği bilgilere göre Trablus şehri ve kalesi, Tunus Sultanlarına bağlıydı. Benî Hafs hanedanından Mevlây Ebu Ömer Osman b. Muhammed el-Mansur (1435-1488), Trablus'a vali olarak oğlu Ebubekir'i göndermişti. 893/1487-88 tarihine kadar valilik eden Ebubekir döneminde Trablus sükûnet içerisinde idi. Bu tarihte Tunus Sultanı Mevlay Osman'ın vefatından sonra başlayan taht mücadelesi yüzünden Tunus gibi Trablus da kargaşaya sürüklendi. Şehrin Tunus'la irtibatı zayıfladı ve ahali kendi

⁶ Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, Ed. Bülent Arı, TC. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara 2002, s.506-520.

⁷ Piri Reis, *a.g.e.*, s.507.

⁸ Orhan Koloğlu, “Libya (Osmanlı Dönemi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXVII, Ankara 2003, s.179.

⁹ Celal Tefik Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara, Resimli Posta Matbaası, 1960, s.97; Bu ifadeleri destekleyen hadiselerden biri de Turgut Reis'in elinde bulunan Mehdiye'yi almak için 1550 senesi ortalarında İspanya, Papalık, Malta, Napoli ve Sicilya gemilerinden oluşan bir haçlı donanması tertip edilmesi ve Turgut'un üzerine gönderilmesidir. Haçlılar, ancak bu devasa donanma ve külliyetli askerle Turgut'un elinden Mehdiye'yi alabilmişlerdi. Bkz. Aziz Samih İlater, *Şimâli Afrika'da Türkler*, Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul 1937, C.II, s.192-194.

kendilerini bir Şeyh ile idare etmeye başladı. Bu kargaşa sırasında tamamen güçsüz ve âciz bir duruma düşünce İspanyollar asker gönderip 916/1510'da şehri ele geçirdi.¹⁰

Dönemin şahitlerinin verdiği bilgilere göre, Trablus ticareti bol, zengin bir şehirdi. Limanına ticaret için Malta, Venedik, Sicilya başta olmak üzere Avrupa ticaret gemileriyle beraber İskenderiye, Ege adaları ve Anadolu'dan da pek çok ticaret gemisi gelip gitmekteydi. Ticaret merkezi olması sebebiyle insanların ihtiyacını karşılamak için şehirde çok sayıda bina inşa edilmiş; mescitler, hastaneler yapılmıştı. Meydanları ve caddeleri Tunus'unkinden daha güzel idi. Şehirde yağmur sularını depolamak için yapılmış çok sayıda sarnıç bulunmaktaydı.¹¹ Buna rağmen Tunus'la rekabet edecek seviyede de değildi. Zira Tunus, uzun yıllar istikrarını korumuş meşhur bir ticaret şehriydi. Trablus ise daha çok altın, gümüş, inci gibi değerli malların çokça bulunduğu; kendi üretimi pek olmayan; İç Afrika'nın Akdeniz'e açılan kapılarından biriydi. Bunun yanında şehirde 150'den fazla ipekli dokuma atölyesi ve diğer kumaşların dokunduğu sayısız küçük atölyeler, attar ve bakkal dükkânları da mevcuttu.¹²

Şehrin işgal süreci, İspanyolların 5 Haziran 1510'da Becaye'yi (Buji) ele geçirmeleriyle başlamıştı. Aynı sene İspanyollar Tunus Sultanıyla bir ittifak yapmışlardı. Tunus Sultanı tahtını kaybetme korkusundan Katolik İspanyol Kralı'na tabi olmuştu. 7 Haziran'da 8.000 askerle Becaye'yi terkeden İspanyol komutan Oliveto Kontu Pedro Navarro, Favignana'da (Favignana) Napoli ve Sicilya'dan gelecek gemileri

¹⁰ Piri Reis, *a.g.e.*, s.506-507; Diğer bir kaynakta şehri işgale götüren süreç şöyle anlatılmıştır: Beni Hafs hanedanından Tunus Sultanı Mevlay Osman'ın oğlu Ebubekir 893/1487-8 tarihine kadar Trablus'ta valilik yaptı; bu tarihte Osman, torunu Zekeriya b. Muhammed el-Mesud lehine tahttan feragat etti. Zekeriya da Trablus'a oğlu Ebubekir'i vali olarak gönderdi; daha önceki vali Ebubekir b. Osman bununla savaştı ve mağlup olunca yakalanıp sultanın yanına Tunus'a gönderildi. Tunus'ta kısa bir süre hapsedilen Ebubekir b. Osman daha sonra öldürüldü. Trablus'a yeni vali olarak Muhammed b. Hasan gönderildi. Fikri karakteri, idaresi zayıf olan bu şahsa karşı Benû Gurap galebe etti ve ahali valilerini dinlemez oldu. Valinin adından başka hiçbir otoritesi kalmadı. Zekeriya el-Mesud kargaşa ve kaos ortamını düzeltmesi için Trablus'a bu kez Ebu'l-Berekât es-Süleymânî'yi gönderdi. Yedi ay şehri denizden ve karadan kuşatan Ebu'l-Berekât, Trabluslu Şeyh Halife Ebu Garâre'nin tesiriyle muhasarayı kaldırdı ve Tunus'a döndü. Bundan sonra şehirde bir sükûnet hâsıl oldu. Servet ve zenginlikle gelen rahat halkı tamamen gevşetti; silah isti'mali neredeyse tamamen ortadan kalktı. Bir gün İspanyol ticaret gemilerinden biri Trablus limanına yanaştı. Geminin indirdiği malı tek bir Trabluslu tacir satın aldı ve aynı tacir İspanyolları o akşam evinde misafir etti. Çok zengin bir sofraya kuran Trabluslu ev sahibi, yemeklerin üzerine yakut gibi değerli taşları havanda dövüp tuz gibi serpiyordu; ayrıca karpuz kesmek için aranıldığında bir bıçak bile bulunamadı. Memleketlerine dönen İspanyollar krallarına bu şehrin hem çok zengin olduğunu hem de hiç silahlarının bulunmadığını bildirerek buraya bir sefer yapılmasını teşvik ettiler. Bundan sonra da İspanyol işgali gerçekleşti. Ahmed Bey en-Nâib el-Ensârî et-Trablusî, *el-Menhelü'l-Azb fî Târîhi Trablus el-garb*, 2 cilt, Cemal Efendi Matbaası, Daru'l-Hilâfeti'l-Aliyye (İstanbul) 1317, C.I, s.174-75, 185.

¹¹ Leo Africanus, *a.g.e.*, s.737-738; Luis del Marmol Caravajal, *L'Afrique de Marmol*, Fr. Çev. Nicolas Perrot d' Ablancourt, 3 Cilt, Paris 1667, C.II, s.562-566.

¹² Charles Feraud, *Havliyyâtü'l-Libiyye*, Ar. Çev. Muhammed Abdülkerim el-Vâfi, Câmiatü Karyunis, III. Baskı, Bingazi 1994, s.75; Ettore Rossi, *Libya münzü'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911*, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut 1974, s.123-127.

beklemeye başladı. Sicilya Kral Naibi'nin gönderdiği bu gemilerin gelmesiyle güçleri artan İspanyollar, Trablus'a hareket ettiler. Venedikli Girolamo Vianelli de Pedro Navarro'ya destek oluyordu.¹³ Donanma önce Malta'nın Gozo adasına demirledi. Burada Trablus ve sahiller hususunda kendilerine rehberlik edecek bir kısım Maltalıları da ordularına katarak yola çıktılar. Malta'dan da katılan gemilerle donanma takriben 120 parça gemiye ulaşmıştı. Gemilerde 15.000 İspanyol, 3.000 İtalyan askeri ve diğer maceracılar bulunuyordu. Hıristiyan donanması 24-25 Haziran 1510'da Trablus önlerine geldi. 6.000 asker birkaç saat içinde kuşatmaya başladı. İspanyollar şehre Arap Kapısı'ndan (Münşiye veya Hürriye Kapısı)¹⁴ girdi. Şehir sokaklarında 3 saat mücadele devam etti. Nüfusu o dönemde 10 ila 15 bin arasında tahmin edilen şehir ahalisinden 5.000'i şehid, geri kalanı da esir edildi. Çok az bir kısmı Yahudi Mahallesi civarından surları geçerek kaçabilmişti.¹⁵ Hıristiyan kuvvetlerinin kaybı ise 300 civarındaydı.¹⁶ Başlarında Trablus hâkimi Şeyh Ebulberekât Abdullah'ın¹⁷ ve ailesinin de bulunduğu Müslüman esirler, Misina ve Palermo'ya gönderildi. 3 Eylül'de 1.400 esirin getirildiğini söyleyen Venedik konsolosu bu sayının daha da artacağını ve esirlerin kişi başı 3 ilâ 5 duka arasında açık artırmayla satıldığını söylüyordu.¹⁸

¹³ Costanzo Bergna, *Trablus min 1510 ilâ 1850*, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, ed-Dâru'l-Cemâhîriyyetü li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 1985, s.21.

¹⁴ Etrafı surlarla çevrili olan şehrin kuzeyi tamamen korunaklı bir liman durumundaydı. Trablus kalesi ise surların doğu ucuna yaslanmıştı. Kalenin kuzey hattı denizle çevriliydi ve güney hattında ise kale ile şehir arasında geniş bir hendek bulunuyordu. Bu hendek kalenin doğusundan başlayıp şehrin batısına kadar uzanıyor ve burada denizle birleşiyordu. Şehrin en batı ucundan denize doğru uzanıp doğuya doğru hafif kavis yapan kara parçası (dalgakıran) ise doğal bir liman oluşturuyordu. Bu kara parçası üzerinde çok sayıda küçük burç vardı ve bunlar herhangi bir saldırıya karşı tahkim edilmişlerdi. Bunların dışında büyük burçlar da vardı. Su Burcu, İspanyol Burcu ve Fransız Burcu diye bilinen burçlar bunlardan birkaçıdır. Şehrin batısında Zenate Kabilesi topraklarına açılan Zenâte Kapısı (Bâbu Zenâte yahut Bâbü'l-Cedid); şehrin kuzeydoğusunda limana açılan Deniz Kapısı (Bâbu'l-Bahr) vardı. Şehrin güneydoğusundaki kapı çift aşamalıydı. İç ve dış kapıdan oluşan bu yapıya Zenate Kapısı'na mukabil Hevvare Kapısı (Bâbu'l-Hevvâre) veyahut Münşiye Kapısı (Bâbu'l-Münşiye) deniliyordu. Bu kapı şehri kırsal bölgeye bağlıyordu ve bu bölge kadimden Berberi Hevvâre kabilesinin topraklarıydı. Bu kapıdan surlara paralel olarak biraz daha güneye inilince başka bir kapı daha vardı. Bu kapıya da Arap Kapısı (Bâbü'l-Arab) deniliyordu. İşte İspanyollar şehre saldırmak için en zayıf nokta olan bu kapıdan girip şehri ele geçirmişlerdi. O yüzden girdikleri bu kapıya Zafer Kapısı (Bâbu'n-nasr) demişlerdi. Bkz. Bergna, *a.g.e.*, s.23-25.

¹⁵ Rossi, *a.g.e.*, s.140-143; Charles Freud, 15.000 olan nüfustan 6.000'inin öldürüldüğünü; 180 civarındaki Hıristiyan esirin de Trablusluların elinden kurtarıldığını söylüyor. Bergna da 5.000 Trabluslunun öldüğünü, 6.000'inin de esir edildiğini belirtiyor. Bkz. Feraud, *a.g.e.*, s.77; Bergna, *a.g.e.*, s.27.

¹⁶ Rossi, *a.g.e.*, s.144.

¹⁷ Feraud ve Bergna bu zatın emekli bir subay olduğunu ve artık uzlete çekilip kendini ibadete verdiğini belirtiyor. Uzletteki bu zat halkın ısrarı üzerine bir süre sonra şehrin idaresini üstlenmişti ve işgal sırasında da Trablus'un hâkimiydi. Bkz. Feraud, *a.g.e.*, s.75; Bergna, *a.g.e.*, s.22.

¹⁸ Rossi, *a.g.e.*, s.145; Feraud, *a.g.e.*, s. 78; Bergna da Şeyh Abdullah ile beraber Trabluslu esirlerin Palermo'ya götürüldüğünü ve Şeyh Abdullah'ın birkaç sene sonra Şarlken'in izniyle Trablus'a dönmesine müsaade edildiğini belirtiyor. Bkz. Bergna, *a.g.e.*, s.27.

Hıristiyanlar şehri ele geçirdikten sonra ahaliyi evlerinden çıkardılar ve binalarını yıktılar. Yıkılan bu binalardan elde edilen malzemeyle Trablus surlarında tahkimat yaptılar. Yeni yapılan dört hisara şu isimleri vermişlerdi: Azize Barbe [ya da Barbara], Aziz Yakub, Aziz Yuhanna, Aziz Antuvan. Yeni inşa ettikleri kiliseye ise Aziz Leonard ismini verdiler.¹⁹

Beklenildiğinden daha zengin bir ticaret şehri olan²⁰ Trablus'un alınması Hıristiyan Avrupa'da coşkuyla karşılandı. Zafer dolayısıyla Roma'da büyük bir dini merasim tertip edildi. İspanya kralı ile Venedik Dükü ve Sicilya Kral Naibi arasında tebrikleşmeler yapıldı. Rodos Başrahibi, bu zaferlerin devamının gelmesini ve Mısır'a da ulaşmasını dileyerek İspanyol kralını tebrik etti.²¹

İspanya Kralı Ferdinand, şehrin idaresini önce Pedro Navarro'ya verdi. Ardından Don Garcia de Toledo, Kuzey Afrika işgalini devam ettirmek için Trablus'a gönderildi. Pedro Navarro ve Don Garcia, Trablus işgalinden sonra Cerbe adasını ele geçirmek istemişlerdi; ancak başarılı olamadılar.²² Pedro Navarro bir süre sonra Avrupa'ya çağırılınca yardımcısı Don Jayme Pedro Requesens, Trablus'un idaresini üstlendi. 1511 yılında Trablus'un idaresi Sicilya Kral Naibliği'ne bırakılınca naibin kardeşi Don Guillem de Moncada, Trablus Hâkimi oldu.²³ Sicilya Kral Nâibi, 1513'te bir sömürge planı hazırladı. Buna göre, Trablus'a gönüllü olarak göç eden Hıristiyanlar vergiden muaf tutularak kendilerine bir ev ve arazi verilecekti. Ayrıca daha önce işlemiş oldukları suçlar da affedilecek; Trablus'ta yeni bir hayata başlayacaklardı.²⁴

Şehirdeki Müslüman ahali ise can ve mal emniyeti kalmayınca Temmuz 1510'da şehri terk ederek Tâcûrâ²⁵, Cebel-i Gıryan²⁶, Misillâte²⁷ gibi kasabalara dağılmıştı.²⁸

¹⁹ Feraud, *a.g.e.*, s.77-78; Bergna ise işgalden sonra surların doğusunda Aziz Yakup, batısında Aziz Corç (Yuhanna) ve ortasında kaleye açılan Azize Barbara burçları inşa edilerek tahkimat yapıldığını belirtiyor. Bkz. Bergna, *a.g.e.*, s.29.

²⁰ Pedro Navarro şehri ele geçirdikten 4 gün sonra Sicilya Kral Naibi'ne yazdığı mektupta şehrin tahmin ettiğinden de güzel ve mamur olduğunu belirtmişti. Bkz. Bergna, *a.g.e.*, s.22.

²¹ Abdülcelil Et-Temîmî, "XVI. Yüzyıl'da Kuzey Afrika'daki Osmanlı-İspanyol Mücadelesinin Dinî Arka Planı", (Çev. M. Özdemir), *İslamî Araştırmalar*, 12/2, (1999), s. 179-189, s.181.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Feraud, *a.g.e.*, s.78-83; Bergna, *a.g.e.*, s.27-29.

²³ Feraud, *a.g.e.*, s.84-85.

²⁴ Ömer Ali b. İsmail, *a.g.e.*, s.18.

²⁵ Tâcûra, Trablus'un 12 mil (yaklaşık 18km) doğusunda hurma ve meyve bahçeleriyle dolu küçük bir kasabadır. Tarihi çok eskilere dayanır. Pek çok saldırıya muhatap olup çok defa baştan sona tahrip edilmiştir. H.550'de (M.1155-1156) el-Cevârî Kabilesi'nin ceddi Hamîd b. Cârîye'nin Tâcûrâ'yı yeniden kurduğu ve buraya Arapları yerleştirdiği kabul edilmektedir. Trablus'un İspanyollar tarafından işgalinden sonra buraya yerleşen Trabluslularla

Trablus'un 18 km doğusunda bulunan Tâcûrâ, Trablusluların pek çoğunun yerleştiği kasabaydı. Burada bir direniş örgütlendi ve Trablus'un geri alınması için hazırlıklara başlandı. Arap tarihçilerine göre Tâcûrâlilar 926/1519-20 tarihinde, İspanyol zulmünden memleketlerinin kurtarılması için yeni hilafet merkezi İstanbul'a bir heyet gönderdiler.²⁹ Osmanlı Sultanı I. Süleyman (1520-1566) da Tâcûrâ'daki Müslüman ahalinin İstanbul'a gönderdiği bu heyetin yardım çağrılarına cevap vererek Harem Ağalarından bölge halkının dilini bilen Murad Ağa'yı³⁰ bir filo ve 6.000 askerle Tâcûrâ'ya gönderdi.³¹ Dönemin yabancı kaynaklarına göre ise Trablus'un işgalinden sonra Tâcûrâ'da başlayan direnişin başında Tâcûrâ Meliki olarak Barbaros Hayreddin'in adamlarından muhtemelen Karamanlı olan Hayreddin³² adında biri vardır. Tâcûrâ'yı müstahkem bir mevki haline koyan da bu zattır.

bölge şenlenmiş ve ticareti artmıştır. Bkz. Leo Africanus, *a.g.e.*, s.774; Marmol, *a.g.e.*, s.572; Tahir Ahmed ez-Zâvî, *Mu'cemû'l-Büldâni'l-Libîyye*, Mektebetü'n-Nur, Trablus 1968, s.75-76.

²⁶ Gıryan bölgesi dağlık bir bölge olup Trablus şehrinin 50 mil (80-90 km.) güneyindedir. İki bölgenin arasında kumluk bir arazi bulunur. Gıryan'da arpa ve hurma yetişmekle beraber en meşhur ürünü safrandır. Gıryanlılar dağlardan topladıkları safranı satarak ciddi bir gelir elde ederler. Bunun yanında bölgenin ihracat ürünlerinden biri de bitkisel yağlardır. Buradan İskenderiye ve diğer şehirlere bol miktarda zeytinyağı gönderilir. Bölgede önemli bir Yahudi nüfus vardır ve ahalinin çoğu yeraltı evlerinde yaşar. Bkz.: Leo Africanus, *a.g.e.*, s.743, 771; Marmol, *a.g.e.*, s.576-577.

²⁷ Misillate, Trablus'un 5 mil doğusunda zeytinlik ve hurmalıklarıyla meşhur bir kasabadır. 16. Yüzyılda bölge ahali tamamen bağımsız bir şekilde yaşıyor ve hiçbir otorite tanımıyorlardı. Bölgede çok sayıda köy ve kale bulunuyor ve savaş zamanında 5000 asker çıkarıyorlardı. İçlerinden biri kendilerine liderlik ediyordu. Bkz. Leo Africanus, *a.g.e.*, s.775; Marmol, *a.g.e.*, s.572.

²⁸ en-Nâib, *a.g.e.*, s.186; Rossi, *a.g.e.*, s.149

²⁹ en-Nâib, *a.g.e.*, s.187; Ebî Abdullah Muhammed b. Halil Galbun et-Trablusî (İbn Galbun), *et-Tezkâr fi men meleke Tarablus ve mâ kâne bihâ min ahbâr*, Thk. Eymen el-Buhayrî, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakâfiyye, Beyrut 1998, s.99; Bazı tarihçiler heyetin gönderilmesi hususunda karanlık noktalar olduğunu; zira Trablus'tan İstanbul'a bir heyetin gidip geri gelmesinin mesafenin uzaklığından dolayı çok daha fazla vakit alacağını belirtmişlerdir. Bkz.: Nikolay İliş Buruşin, *Tarihu Libya fi'l-Asri'l-Hadîs min Muntasîfi'l-karni's-sâdis aşer hattâ Matlai'l-karni'l-ısrîn*, Ar. Çev. İmâd Hâtem, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîdî'l-Müttehîde, et-Tab'atü's-Sâniye, Beyrut 2001, s.26-27.

³⁰ en-Nâib, *a.g.e.*, s.188; İbn Galbun, *a.g.e.*, s.100; Rossi, 1551'deki Trablus kuşatmasında onunla karşılaşan Nicolo de Nicolai'nin verdiği bilgilere göre Uluç Murad Ağa'nın aslen Raguzalı bir Hıristiyan olup savaş sanatlarında mahir ve hadım olduğunu söylüyor. Rossi, *a.g.e.*, s.165-66, dipnot:75; Costanzo Bergna'ya göre Murad Ağa, Raguzalı bir Hıristiyan çocuğu iken korsanlar tarafından esir edilmiş; İstanbul'a getirilip sünnet edilmiştir. Güzel yüzlü olan bu esir efendisi tarafından Sultan Selim'in cariyelerinden Zelîme adında birine satılmıştır. Bu cariyenin çok sevdiği Murad saraya aldırılınca hadım edilmiştir. Böylelikle harem ağalarına sınıfına girmiştir. Sahibesi vefat edince kendisine yüklü bir servet miras kalmış ve artık hür olmuştur. Özgür olunca askerlik yoluna girmiş, şecaat ve dirayetiyle temeyyüz etmiş, kısa zamanda bir gemi kaptanı olmuştur. Daha sonra da Tâcûrâ'ya Bey olarak atanmıştır. Bkz. Bergna, *a.g.e.*, s.41-42.

³¹ Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s.46.

³² Pellissier, Vertot, Ch. Monchicourt adlı müelliflere dayanarak Feraud, bu zatın Hayreddin Kerman yahut Karaman (كرمان) adlı meşhur bir korsan olduğunu, Tâcûrâ'dan devamlı olarak Trablus'a saldırdığını kaydediyor. Ayrıca Tâcûrâ Meliki Hayreddin'in, 1536 yılındaki Trablus saldırısında yaralandığını ve askerlerinin onu taşıyarak geri çekildiğini; bundan sonra da Malta Şövalyeleri'nin el-Kıyâde/el-Kâid denen burcu ele geçirdiğini belirtiyor. Bkz. Feraud, *a.g.e.*, s.87-88; Araplar nisbet isimlerini asıl isimlerden sonra kullandıkları ve Avrupalılar da bu şekilde onlardan duyduklarını aktardıkları için Hayreddin Kerman/Karaman'ın "Karamanlı Hayreddin" olduğu söylenebilir.

2. Trablus'un Malta Şövalyelerine Verilmesi ve Tâcûrâ Merkezli Direniş Faaliyetleri

Malta Şövalyeleri (Knight of St. John) dinî-askerî bir gruptur. Kökleri haçlı savaşlarına kadar giden Kudüs'te Hıristiyan hacılara yardım etmek için kurulan bu örgüte icra ettikleri tedavi hizmeti dolayısıyla Hospitalier (Hastabakıcı, Konuklayıcı) Saint-Jean/John (Aziz Yuhanna) Şövalyeleri denilmekteydi. 1187'de Selahaddin Eyyubi bunları Kudüs'ten çıkarınca önce Akka'ya yerleşip 1291'e kadar burada kaldılar. Sonra Kıbrıs'a yerleşip 1306 tarihine kadar da burada kaldılar. Bu tarihte ise Rodos ve komşu adalara geçip Papa'nın ve Hıristiyanların himayesinde bir devlet kurdular.³³ 1522'de Rodos'un Osmanlıların eline geçmesiyle buradan çıkarılan şövalyeler 1524 yılında Habsburg İmparatoru Şarlken'den (1516-1556) Malta'yı istemişlerdi. Şarlken, Malta'yı Trablus'la beraber vermek istiyordu. Şövalyeler ise Trablus'un muhafazasını, üstesinden gelinmesi zor bir iş olarak görüyorlardı.

O sırada Trablus'un muhafazası ve işlerinin idaresinden Sicilya Kral Naibi Don Ettore Pignatelli sorumluydu ve imparatorun (Şarlken) her sene bu iş için 12.000 eskudo³⁴ alıyordu. Ayrıca acil bir durumda gerekli erzak ve mühimmat, imparator tarafından karşılanıyordu. Kesin bir anlaşmanın sağlanamadığı o yıllarda (1527) İtalya ve Roma ile savaş halinde olan Şarlken, nihayet 24 Mart 1530 tarihinde Castel Franco Bolognese'de Trablus, Malta ve Gozo'yu kendisine tabi olan yerlerle beraber Aziz Yuhanna Şövalyelerine verdi. Bu tarihten sonra kendilerine Malta Şövalyeleri denen bu dinî-askerî grup Trablus'un da muhafazasını üstlendi.³⁵ Malta Şövalyeleriyle beraber şehirde İtalyan ve İspanyol paralı askerler bulunmaktaydı;³⁶ fakat nüfuzları sadece kale ve civarında etkiliydi.

³³ Rossi, *a.g.e.*, s.158.

³⁴ Eskudo, Portekiz ve İspanya ile bunların sömürgelerinde kullanılmış tarihi bir para birimidir. Başlarda 1 eskudo, 16 real (riyal) değerindeydi; ancak zaman içerisinde bu nisbet değişiklikler gösterdi. İspanyol hâkimiyetinin genişlemesine paralel olarak eskudunun kullanıldığı topraklar da artmıştır. İspanya'dan İtalya kıyılarına oradan Kuzey Afrika'ya ve ardından Güney Amerika ile Asya'ya kadar yayılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Chester L. Krause and Clifford Mishler, *Standard Catalog of World Coins: 1801–1991*, (18th ed.), Krause Publications, 1991.

³⁵ et-Temimî, *a.g.m.*, s.182; Rossi, *a.g.e.*, s.158-160; Ettore Rossi-Cengiz Orhonlu, "Trablus", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (İA)*, C.XII/I, Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.447; Feraud, *a.g.e.*, s.87.

³⁶ Ettore Rossi-Cengiz Orhonlu, *a.g.m.*, s.447.

Malta Şövalyelerinin Trablus'a yerleşmesiyle beraber işgalden sonraki güçsüz direniş daha bir görünür hale geldi. Hızır Hayreddin Reis, 1531 yılında Trablus'a saldırdı ve yeterli zararı verdikten sonra hızlıca geri çekildi. Zira kalesini zapt edecek ve elinde tutacak durumda değildi. Muhtemelen bu sırada yanındaki güvendiği adamlardan biri olan Hayreddin'i Trablus'ta bıraktı. Hayreddin, Tâcûrâ'daki direnişin başına geçti.³⁷ Her yerden akın akın gelen korsanlar da Tâcûrâ Meliki Hayreddin'e güç katıyordu. Özellikle 1535'te bir sene önce Barbaros'un zapt ettiği Tunus'un tekrar İspanyolların eline geçmesiyle buradaki Türkler, Trablus tarafına geçip Hayreddin'in saflarına katılmışlardı. Hayreddin üst üste başarılı akınlar yaparak şövalyeleri bezdirdi. Trablus kalesine çok yakın bir mesafeye el-Kıyâde/el-Kâid denen burcu inşa ettiren Hayreddin, şehri buradan tazyik etmeye başladı. Bir gece neredeyse Trablus'u ele geçirecek olan Hayreddin'in hücumu son anda önlendi ve Hayreddin yaralı olarak geri çekilmek zorunda kaldı. Tehdidin iyice büyüdüğünü idrak ederek Malta'dan yardım alan Şövalyeler, 1536 tarihinde bu burca saldırdı. Şiddetli bir savaşın sonucunda Hıristiyanlar, Hayreddin'i mağlup ederek burcu ele geçirdi.³⁸

Rossi'ye göre, bu tarihten sonra ismi geçmediği nazara alınırsa Hayreddin'in bu savaşta ölmüş olması muhtemeldir.³⁹ Bundan sonra Hayreddin'in yerini Murad Ağa aldı. Murad Ağa, 1537 veya 1539 tarihlerinde Tâcûrâ'ya Barbaros'un gönderdiği 2 gemi ve 300 Türk askeriyle gelmişti. Barbaros, İtalya kıyılarına saldırdığında Murad Ağa onun naibi ve kâhyası idi ve Barbaros'u Trablus üzerine yürüme hususunda ısrarla teşvik ediyordu.⁴⁰ Etrafa âmiller gönderen, yolların emniyetini temin eden Murad Ağa, Tâcûrâ'daki beyliğin sınırlarını 1543'te Misillâte ve Terhûne'ye⁴¹ ve 1545'te ise Gıryan ve Benî Velid'e⁴² kadar genişletmişti.⁴³ Bu dönemde Barbaros vefat ettiği için

³⁷ Bergna, *a.g.e.*, s.34; Rossi, M. Sanodo'nun günlüklerine dayanarak Türkler'in 1522'den beri Tâcûrâ'da bulunduğunu; bir süre ayrıldıktan sonra 1533'te Tâcûrâ'nın tekrar Barbaros'un adamı Hayreddin'in liderliğinde Türklerin idaresine geçtiğini kaydediyor. Bkz. Rossi, *a.g.e.*, s.164, dp.71.

³⁸ Feraud, *a.g.e.*, s.87-88.

³⁹ Rossi, *a.g.e.*, s.165; Feraud, *a.g.e.*, s.88.

⁴⁰ Rossi, *a.g.e.*, s.166, 168, dp.81-82.

⁴¹ Trablusun 85 km güneyinde yer alan Terhûne, ismini Berberilerin Hevvâre kolundan bir kabileden alır. Önceleri Berberi yerleşim bölgesi olan Terhûne'ye Arapların yerleşip çoğalmasıyla Berberilerin büyük kısmı buradan göç etmiş; az sayıda kalanlar da Arapların arasına karışıp nesebini ve dilini unutmuştur. Bölge tamamen Araplaşınca Terhûne lafzı da büyük bir Arap Kabilesini çağrıştırmaya başlamıştır. Araplar kendi soylarının Benî Hilâl Kabilesi'nden Muarrif b. Said b. Benî Âmir b. Zu'be'den geldiğini kabul ederler. Bkz. ez-Zâvî, *a.g.e.*, s.81.

⁴² Benî Velid Vadisi, doğudan batıya Urfelle topraklarını içine alıp kuzey doğuda Tavurga'ya kadar uzanır. Trablus'un 180 km güneyinde yer alır. Burada bulunan köyler "Kasr" şeklinde adlandırılmıştır. Ahali yaz ve kış

Trablusgarp meselesiyle artık Turgut Reis ilgileniyordu.⁴⁴ Murad Ağa, bütün gayretlerine rağmen Trablus'u ele geçirecek yeterli gücü bulamamıştı.⁴⁵

Melik Hayreddin'in ve Murad Ağa'nın çabalarına rağmen Trablus şehri düşmüyordu. Zira Malta Şövalyeleri burada ciddi tahkimatla karşıdaki Malta adasıyla beraber burayı tam bir korsan üssü yapmışlardı. İçerideki saldırılara mukabele ettikleri gibi Akdeniz'in batısından doğusuna, doğusundan batısına geçen ve Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren Müslüman gemilerine de saldırılarını iyice arttırmışlardı. Bu durum İstanbul için ciddi sıkıntı teşkil ediyordu. Sonunda Trablus'a müdahale edilmesine karar verildi.

3. Trablus'un Fethi

1534'te Tunus'u ele geçiren Barbaros Hayreddin Paşa'ya karşı İspanyollar harekete geçerek bir sene sonra şehri geri almıştı. Şarlken şehri, eski idarecisi olan Hafsîlerden Mevlay Hasan b. Muhammed'e verdi. 1540'ta tahttan indirilen ve tekrar tahta oturduktan sonra 1543'te nihai olarak tahttan uzaklaştırılan Hasan'ın yerine oğlu Mevlay Ahmed geçti. Turgut Reis 1544'te Cerbe'yi ele geçirdiğinde Mevlay Ahmed'le anlaşmalıydı ve ondan erzak vs. alıyordu.⁴⁶ Ardından 1550'de Mehdiye'yi⁴⁷ de ele geçiren Turgut Reis'e karşı harekete geçen Hıristiyan ittifakı, Andrea Dorya komutasındaki donanmalarıyla 7 Ramazan 957 / 10 Eylül 1550'de Mehdiye'yi işgal etti.⁴⁸ Cerbe de kısa bir süre sonra 1551 Nisanında Hıristiyanların eline düştü. Bundan

aylarında kuzey-güney istikametinde göç eder. Urfelle, Beni Velid Vadisinde ikamet etmiş Berberi bir kabileden gelir. Ancak şimdi Urfelle Kabilelerinin tamamı Arap'tır. Bkz. ez-Zâvî, *a.g.e.*, s.336-338.

⁴³ Mahmud Ali, "Trablusgarp'ta Osmanlı İnşa Faaliyetleri (1835-1911)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1982, s.2.

⁴⁴ Mustafa Hoca, *Tarihu Fizan*, Thk. Hubeyb Vidâa el-Hısnâvî, Menşûrati Merkezi Cihâdi'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târîhiyyeti, Trablus 1979, s.43-44, dp.11-13.

⁴⁵ en-Nâib, *a.g.e.*, s.189; Tâcûrâ'da fetihten önce iki ayrı Türk komutanın (Hayreddin ve Murad Ağa) idarecilik ettiğini ve direnişi örgütlediğini söyleyebiliriz. Her halükarda Trablusgarp meselesiyle direkt olarak ilgilenen kişinin Barbaros Hayreddin olduğu kesindir. Barbaros'un vefatından sonra ise bu iş Turgut Reis'e kalmıştır. Yukarıda bilgiler ışığında meseleye baktığımızda Türklerin Trablusgarp'taki ilk mevcudiyetleri hususunda kesin bir tarih verilemezse de Piri Reis'in eserinde bölge ahalisinin 1510'lu yıllarda payitahttan bir sancakbeyi istemeleri bilgisini dikkate aldığımızda ismi şüpheli olsa da İstanbul'un emriyle ve Barbaros'un eliyle buraya bir idarecinin çok erken tarihlerde gönderildiğini söyleyebiliriz.

⁴⁶ Ahmet Kavas, "Tunus-Osmanlı Dönemi", *DİA*, C.XLI, İstanbul 2012, s.388.

⁴⁷ Turgut Reis Mehdiye'yi ele geçince Sultan Süleyman çevresindeki yerlerle beraber 500 akçe salyane ile burayı sancak olarak ona vermişti (27 Mayıs 1550). İdris Bostan, "Turgut Reis", *DİA*, C.XLI, s.417'den naklen BOA, *KK.d.* 209, s.53.

⁴⁸ İlter, *a.g.e.*, s.189-192; Feraud, Mehdiye'den Turgut'un çıkarılması tarihini 1551 olarak veriyor. Şarlken Mehdiye'yi ele geçirdikten sonra Malta Şövalyeleri'ne vermek istemiş; fakat onlar bunu reddetmişti. Bunun üzerine

sonra Turgut Reis, Malta'ya ani bir baskın yaptı; bazı köyleri yağmaladıktan sonra doğuya, İstanbul'a yöneldi.⁴⁹

İspanyolların başını çektiği bu faaliyetler, özellikle Malta şövalyelerinin korsanlıkları bölgedeki Müslümanları iyice tazyik etmiş ve sıkıntıya düşürmüştü. Zira Tunus Hafsî Sultanı İspanyollarla ittifak etmişti. Mehdiye, Cerbe ve Trablus onların elindeydi. Tâcûrâ'daki Murad Ağa da devamlı şövalyelerin tazyiki altındaydı. Nihayet hem Murad Ağa'nın hem de Mehdiye ve Cerbe'yi kaybeden Turgut Reis'in ısrarlarıyla Rüstem Paşa'nın kardeşi Kaptan-ı Derya Sinan Paşa komutasında 90 kadırgadan mürekkep bir donanma Akdeniz'e gönderildi. Turgut Reis ve Rodos Sancakbeyi Salih Reis de gemileriyle donanmaya katıldı.⁵⁰ Sinan Paşa kumandasındaki bu donanmada 112 büyük, 50 hafif gemi ve 12.000 asker vardı. Askerlerin üçte ikisi yeniçeriydi. Ayrıca orduda 600 sipahi de bulunuyordu.⁵¹ Donanma-i Hümayun önce Sicilya'nın Augusta kasabasına yöneldi; buraya asker çıkarıp iki günde zabt ve yağmadan sonra 18 Temmuz 1551'de⁵² Malta üzerine varıldı;⁵³ etraf yakılıp yıkıldı; yeteri kadar zarar verildikten sonra Gozo adasına da uğranıldı ve burası da tahrip edildi. Bundan maksat düşman donanmasını bu tarafa çekip Trablus'tan dikkatlerini uzaklaştırmalarını sağlamaktı.⁵⁴ Malta'ya yeteri kadar zarar verildikten sonra donanma asıl hedefleri olan Trablus'a yöneldi.⁵⁵

askerlerini çekerek şehrin tahkimatını tahrip etmiş, şehri savunmasız bırakmış ve korsanların sığınağı olamayacak bir hale getirmişti. Bkz. Feraud, *a.g.e.*, s.89; Ettore Rossi ise Mehdiye'nin ele geçirilmesi tarihini 10 Aralık 1550 olarak veriyor. Karş. Rossi, *a.g.e.*, s.172-3.

⁴⁹ Rossi, *a.g.e.*, s.173.

⁵⁰ Turgut Reis'in donanmayla sefere iştirak etmesi karşılığında Trablus alınca beylerbeyliği kayd-ı hayat şartıyla kendisine vaat edilmişti. Hatta padişah tarafından kendisine murassa bir kılıç ve Kuran-ı Kerim gönderilmişti. Bkz. Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, Yay. haz. Orhan Şaik Gökyay, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s.100-101; İlter, *a.g.e.*, s.195; Feraud, *a.g.e.*, s.90.

⁵¹ Bergna, *a.g.e.*, s.41; Diğer kaynaklarda bu rakam takriben 150 parça olarak zikredilmiştir. Bkz. Rossi, *a.g.e.*, s.174.

⁵² İlter, *a.g.e.*, s.195.

⁵³ Rüstem Paşa tarihinde önce Malta üzerine varıldığını, fethinin suubetinden muhasaradan vazgeçilip Mağrib Trablusuna gidildiği ve birkaç günde fethedildiği yazmaktadır. Bkz. Göker İnan, "Rüstem Paşa Tarihi (İnceleme-Metin, vr.120b-vr.293b)", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011, s.287; Lütfi Paşa Tarihinde ise önce Mağrib Trablusuna varıldığı, fethini müteakip Malta adasına gidildiği fakat zayıttan dolayı muhasaranın terk edilip geri dönüldüğü belirtilmiştir. Bkz. Lütfi Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, Birinci Tab, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1341, s.447.

⁵⁴ İlter, *a.g.e.*, s.195; Bergna, Gozo adasından kadın, erkek ve çocuk 7000 Hristiyanın esir alındığını; Trablus fethi için donanma-i hümayun Libya sahillerine geldiğinde bunların Terhune'ye bırakıldığını ve burada ahali arasına karışan Hristiyanların zamanla toplumun bir parçası olduğunu belirtiyor. Bkz. Bergna, *a.g.e.*, s.42.

⁵⁵ Osmanlı donanmasının asıl hedefinin Trablus olduğu Malta Şövalyelerinin o vakit Trablus'la yaptığı yazışmalardan da anlaşılmaktadır. Rossi, *a.g.e.*, s.174, dp. 100. İbn Galbun gibi pek çok tarihçinin eserinde ise

Tâcûrâ kıyılarına yanaşan Sinan Paşa hazırlıkları tamamlayıp 5 Ağustos'ta Trablus'u hem karadan hem denizden kuşatma altına aldı. O sırada Fransa Kralı'nın Osmanlı elçisi Senyör Gabriel D'Aramont geldi. Türklerin bu zata karşı çok hürmetleri vardı. Fransa'dan İstanbul'a giderken Malta'ya uğramıştı. Şövalyelerin büyük üstadı, Türk donanmasına karşı Trablus'a yardım göndermek yerine Fransa elçisini Sinan Paşa'ya göndererek onu bu hücumdan vazgeçirmeye çalışmasını istemişti. Fakat D'Aramont geldiğinde kuşatma başlamıştı. Sinan Paşa onu güzel karşıladı; fakat istediği şeyin mümkün olamayacağını, Sultan Süleyman'ın kesin emri olduğunu söyledi.⁵⁶ Elçinin gelmesinden önce Sinan Paşa, savaş planı hazırlamak ve Murad Ağa'yla da güçlerini birleştirmek için yeteri kadar Tâcûrâ'da kalmış ve sonra harekete geçmişti. Trablus kalesindeki Hıristiyan asker sayısı kaynaklarda farklı farklı gösterilse de şövalyelerin sayısının 100'ü geçmediği; diğer askerlerin de en fazla 1.000 kadar olduğu söylenebilir.⁵⁷ Ayrıca savunma için 36 top ve çok sayıda mancınıkla atılan ateş topu mevcuttu. Erzak ve su sıkıntısı da yoktu ve savunma için gerekli hazırlıklar tamamlanmıştı. Şehrin kumandası ise şövalyelerden Gaspar dö Villiye'de (Gaspare de Valliar/Valliers) idi. Sinan Paşa teslim olması için ona mektup gönderdi ama reddedildi.⁵⁸ Bundan sonra etrafı surlarla çevrili şehre hücum edildi. Şövalyeler ve kaledeki askerler çok direndilerse de Türkler karşısında başarılı olamadılar. Şehirdekiler 13 Ağustos'ta kumandanlarının itirazlarına rağmen teslim olmaya karar verdiler.⁵⁹ 14 Ağustos'ta Sinan Paşa, kumandanlarını çağırttı ve onunla görüştü. Teslim görüşmelerinin yapıldığı 11 Şaban 958/14 Ağustos 1551 Trablusgarp'ın fethinin tarihi

donanmanın hedefinin Tunus olduğu; Trablus yakınlarından geçerken Tâcûrâ'dan Murad Ağa'nın birkaç adamıyla donanmaya yetiştiği ve onlardan Trablus'un alınması hususunda yardım istediği; bu yardım çağrısını kendisine böyle bir emir verilmediği gerekçesiyle başta reddeden Turgut Reis'in nihayetinde ikna edildiği ve şehrin bu şekilde fethedildiği anlatılmaktadır. Bkz. İbn Galbun, *a.g.e.*, s.100.

⁵⁶ Feraud, *a.g.e.*, s.91-92; Rossi, *a.g.e.*, s.175.

⁵⁷ Rossi'ye göre, Trablus'ta o sırada Hıristiyan kuvveti olarak son yardımlarla beraber 100 şövalye ile 500 asker bulunuyordu. Feraud'a göre şehirdeki şövalye sayısı 30; çoğunluğu Kalabriyalı ve Sicilyalı olan askerlerin sayısı ise 630 idi. Bergna'ya göre ise kalede 40 şövalye, 200 Kalabriyalı ile Sicilya, Malta ve Rodos'tan gelen çok sayıda asker vardı. Bkz. Rossi, *a.g.e.*, s.174-175; Feraud, *a.g.e.*, s.92; Bergna, *a.g.e.*, s.42.

⁵⁸ Rossi, *a.g.e.*, s.175; Feraud, *a.g.e.*, s.92; Bergna, *a.g.e.*, s.42-43.

⁵⁹ Bergna'ya göre kaledeki İspanyol askerler, D'Aramont'un Türk karargâhında bulunması sebebiyle kale düşerse Fransız askerlerin himaye göreceğini; kendilerinin ise Türklerin merhametine terk edileceklerini düşünüp boşuna direnip de Türklerin öfkesini artırmanın anlamsız olduğuna inanmışlardı. Bu da Hıristiyan saflarını bozmuş; askerlerin moralini çöktürmüştü. Bkz. Bergna, *a.g.e.*, s.45.

oldu. Bundan sonra şehir kapılarını açtı ve tamamen teslim oldu.⁶⁰ 16 Ağustos'ta ise Türk ordusunun kaleye girdiği surdaki gediğin önünde çadırlar kurulup kutlamalar yapıldı. Bu kutlamalara oradan kuşatma boyunca ayrılmasına izin verilmeyen Fransız elçisi Gabriel D'Aramont da katılmıştı.⁶¹

1551 yılında Sinan Paşa kumandasındaki Osmanlı donanmasının Trablusgarp'ı fethinden sonra burası Garp Ocakları diye adlandırılan Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki eyaletlerinden biri oldu. Gemileriyle savaşa katılması şartıyla Trablusgarp'ın kendisine verileceği Turgut Reis'e vaat edildiyse de eyaletin ilk Beylerbeyi (Vali) Murad Ağa olmuştu.⁶² Ancak eyaletin asıl teşkilatlanması Turgut Reis'in Mart 1556'da⁶³ beylerbeyi olarak atanmasıyla başladı.⁶⁴

Sonuç

Bu çalışmada 1510'daki İspanyol işgalinden 1551'deki Osmanlı fethine kadar olan dönemde Trablusgarp'ta Türklerin yerel halkı örgütleyerek yürüttükleri destansı direniş ele alınmış ve fethin nasıl bir mücadele sonunda mümkün olabildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Dönemin Osmanlı kaynakları Trablusgarp'ın fethini çok kısa, özet bir şekilde ele aldığı için fethin nasıl bir süreçte gerçekleştiği tebarüz ettirilememiştir. Libyalı tarihçiler ise daha çok şifahi bilgilere dayanarak fetih sürecini eserlerine derç etmişlerdir. Bu da tarihlendirme ve mevsuk bilgiyi zapt etme konusunda bazı sıkıntılara yol açmaktadır. Rossi, Feraud, Bergna gibi yabancı tarihçiler ise dönemin İtalyan, Fransız, İspanyol kaynakları ve arşivlerini merkeze alarak Libya tarihi üzerine çalıştıklarından, eserlerinde İspanyol işgalinden Osmanlı fethine kadar olan dönemin tarihine dair mevsuk bilgilere yer vermişlerdir. Hıristiyanlık taassubuyla

⁶⁰ İter, *a.g.e.*, s.195-96; Hasan el-Fakih Hasan, *el-Yevmiyyatü'l-Libiyye*, 2 cilt, Thk. Muhammed el-Usta, Ammar Cüheyder, Merkezü Cihâdi'l-Libiyîn li'd-Dirâsâti't-Târihiyye, et-Tab'atü's-Sâniye, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 2001, C.I, s. 647; Feraud, *a.g.e.*, s.99; Rossi, *a.g.e.*, s.176.

⁶¹ Rossi, *a.g.e.*, s.176; Feraud, *a.g.e.*, s.98.

⁶² Karasapan, *a.g.e.*, s. 108; Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfi, *Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyan-ı Trablusgarp – Trablusgarp Tarihi*, (Ed. Ahmet Kavas, Yay. haz. Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan), ORDAF Yayınları, İstanbul 2013, s.181; Bu kitap iki eserden oluşmaktadır: 1. Mehmed Nehicüddin Efendi, *Târih-i İbn-i Galbun der-Beyân-ı Trablusgarp*, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul 1284; 2. Hasan Sâfi, *Trablusgarp Tarihi*, Resimli Kitap Matbaası, Dersaadet 1328.

⁶³ BOA, *A.DVNS.MHM.d.* 2/370; Bu hükümde Turgut Reis'in yoldaşı beş reis de zikredilmiştir.

⁶⁴ BOA, *A.DVNS.MHM.d.*, 2/405, 16.Ca.963 (28 Mart 1556), 2/1598, 21.Z.963 (26 Ekim 1556), 2/1816, 19.S.964 (22 Aralık 1556), 2/1828, 23.S.964 (26 Aralık 1556).

yaptıkları yorumları bir kenara bırakırsak burada verdikleri bilgiler ciddi tarihimizdeki önemli boşlukları doldurmaktadır. Buna binaen çalışmada 1510'daki İspanyol işgalinden 1551'deki Osmanlı fethine kadar olan dönemin tarihi, daha çok mezkûr yabancı kaynaklar merkeze alınarak değerlendirilmiştir. İlave olarak eski-yeni Libya tarihçilerinin eserlerine de müracaat edilmiş; buradaki bilgiler kendi kaynaklarımızdaki noksan bilgilerle de karşılaştırılmıştır.

Buna göre, Piri Reis'in şahitliğine nazaran Osmanlı Türklerinin Trablusgarp'a ilk defa 1510'daki İspanyol işgalinden hemen önce yerli halk tarafından davet edildiğini söyleyebiliriz. Libyalı tarihçiler de İspanyol işgalinden sonra Tâcûrâ'ya sığınan ahalinin 1519 yılında Osmanlı payitahtından yardım istediğini ve bu yardım talebine karşılık yeni tahta oturan Kanuni Sultan Süleyman'ın bir miktar askerle Murad Ağa'yı Tâcûrâ'ya gönderdiğini belirtmiştir. Eğer bu ifadeler doğruysa Trablusgarplılar, Türklerden iki defa yardım istemiştir, denilebilir. Avrupa kaynaklarından temin edilen bilgilere bakacak olursak, Tâcûrâ direnişinde iki Türk komutan ön plana çıkıyor: İlki Hayreddin Kerman yahut Karamanlı Hayreddin. Barbaros Hayreddin'in adamlarından olan Hayreddin 1530'lu yıllarda Tâcûrâ direnişçilerinin başındadır ve Tâcûrâ Meliki diye bilinmektedir. İkincisi ise Tâcûrâ Meliki Hayreddin'in 1539 veya buna yakın bir tarihte vefatından sonra ortaya çıkan Murad Ağa'dır ki 1551'deki fetihten sonra ilk Trablusgarp Beylerbeyi de bu zat olmuştur. Bu süreçte Trablusgarp ahvaliyle önce Barbaros Hayreddin Reis; onun vefatının ardından ise bilfiil Turgut Reis ilgilenmiştir. Genel bir ifadeyle Trablusgarp'ta Türk direnişinin Barbaros kardeşlerin Batı Akdeniz'e geçmelerinden itibaren başladığı söylenebilir. Ancak 1530'lu yıllardan itibaren bu direnişin çok daha görünür olduğu ve şiddetinin giderek arttığı da bir gerçektir. Bu sürecin sonunda ise Trablusgarp, Hıristiyan işgalinden kurtarılmış ve Osmanlı payitahtına bağlanmıştır.

Sonuç olarak bu çalışmada Trablusgarp'ın fethine giden süreçte Türk direnişinin rolü büyük ölçüde aydınlatılmış olsa da dönemi anlatan ve fakat henüz kullanılmayan başka kaynaklar olabileceği de göz önüne alınarak son sözü söylemek için yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu çok açıktır.

Kaynakça

Ali, Mahmud, “Trablusgarp'ta Osmanlı İnşa Faaliyetleri (1835-1911)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1982.

Benafri, Chakib, “Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Moriskoların Cezayire Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987.

Bergna, Costanzo, *Trablus min 1510 ilâ 1850*, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, ed-Dâru'l-Cemâhiriyyetü li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 1985.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri Serisi* (A.DVNS.MHM.d.), 2 numaralı defter: 370, 405, 1598, 1816, 1828 numaralı hükümler.

Bostan, İdris, “Turgut Reis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.XLI, İstanbul 2012, s. 417-418.

Bosworth, Clifford Edmund, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi*, Çev. Hande Canlı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.

Buruşin, Nikolay İliteş, *Tarihu Libya fi'l-Asri'l-Hadîs min Muntasıfî'l-karni's-sâdis aşer hattâ Matlai'l-karni'l-işrîn*, Ar. Çev. İmâd Hâtem, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîdi'l-Müttehîde, et-Tab'atü's-Sâniye, Beyrut 2001.

Feraud, Charles, *Havliyyâtü'l-Lîbiyye (Annales Tripolitaines)*, Ar. Çev. Muhammed Abdülkerim el-Vâfi, Câmîatü Karyunis, III. Baskı, Bingazi 1994.

Hasan, el-Fakih Hasan, *el-Yevmiyyatü'l-Libiyye*, 2 cilt, Thk. Muhammed el-Usta, Ammar Cüheyder, Merkezü Cihâdi'l-Libiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târîhiyye, et-Tab'atü's-Sâniye, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Bingazi 2001, C.I

Hess, Andrew, *Unutulmuş Sınırlar: 16. yy Akdenizinde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, Çev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul 2010.

İbn Galbun, Ebî Abdullah Muhammed b. Halil Galbun et-Trablusî, *et-Tezkâr fî men meleke Tarablus ve mâ kâne bihâ min ahbâr*, Thk. Eymen el-Buhayrî, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakâfiyye, Beyrut 1998.

İlter, Aziz Samih, *Şimâlî Afrika'da Türkler*, Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul 1937, C.II

İnan, Göker, "Rüstem Paşa Tarihi (İnceleme-Metin, vr.120b-vr.293b)", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011

Karasapan, Celal Tefvik, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1960.

Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, Yay. haz. Orhan Şâik Gökyay, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973.

Kavas, Ahmet "Tunus-Osmanlı Dönemi", *DİA*, C.XLI, İstanbul 2012, s. 388-393.

....., *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

Koloğlu, Orhan, "Libya (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, C. XXVII, Ankara 2003, s.179-184.

Komisyon (Mustafa Cezar, Midhat Sertoğlu vd.), *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, Şehir Matbaası, İstanbul 1958, C.II.

Koprıman, Kazım Yaşar, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Krause, Chester L. and Clifford Mishler, *Standard Catalog of World Coins: 1801–1991*, (18th ed.), Krause Publications, 1991.

Leo Africanus, Hasan ibn Muhammed el-Vezzan ez-Zeyyâtî el-Fâsî, *The History and Description of Africa and the Notable Things Therein Contained*, 1600'de İngilizceye Çeviren: John Pory, Ed. Robert Brown, 3 cilt, Hakluyt Society, Londra 1896, C.III.

Lütfî Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, Birinci Tab, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1341.

Marmol, Luis del Marmol Caravajal, *L'Afrique de Marmol*, Fr. Çev. Nicolas Perrot d' Ablancourt, 3 Cilt, Paris 1667, C.II.

Mustafa Hoca, *Tarihu Fizan*, Thk. Hubeyb Vidâa el-Hısnâvî, Menşûrati Merkezi Cihâdi'l-Lîbiyyîn li'd-Dirâsâti't-Târîhiyyeti, Trablus 1979.

en-Nâib, Ahmed Bey el-Ensârî et-Trablusî, *el-Menhelü'l-Azb fî Târîhi Trablus el-garb*, 2 cilt, Cemal Efendi Matbaası, Daru'l-Hilâfeti'l-Aliyye (İstanbul) 1317, C.I.

Nehicüddin Efendi / Hasan Sâfî, *Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyan-ı Trablusgarp – Trablusgarp Tarihi*, (Ed. Ahmet Kavas, Yay. haz. Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan), ORDAF Yayınları, İstanbul 2013.

Ömer Ali b. İsmail, *İnhiyâru Hükmi'l-Üsrati'l-Karamanliyye fî Libya 1795-1835*, Mektebetü'l-Fercânî - Trablus, Beyrut 1966.

Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, Ed. Bülent Arı, TC. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara 2002.

Rossi, Ettore - Cengiz Orhonlu, “Trablus”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (İA)*, C.XII/I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.445-452.

Rossi, Ettore, *Libya münzü'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911 (Storia di Tripoli e Della Tripolitania dalla Conquista Araba al 1911)*, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut 1974.

et-Temîmî, Abdülcilil, “XVI. Yüzyıl’da Kuzey Afrika’daki Osmanlı-İspanyol Mücadelesinin Dinî Arka Planı”, (Çev. M. Özdemir), *İslamî Araştırmalar*, 12/2, (1999), s. 179-189.

ez-Zâvî, Tahir Ahmed, *Mu’cemü’l-Büldâni’l-Lîbiyye*, Mektebetü’n-Nur, Trablus 1968.